

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ В УКРАЇНІ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Розкриваються причини та показники гендерної нерівності в Україні. Запропоновано методологію дослідження гендерних проблем, що ґрунтується на системному підході до аналізу місця та ролі жінки у сучасному суспільстві.

Ключові слова: *суть та індикатори гендерної нерівності, гендерні стереотипи, методологія дослідження гендерних проблем, економічні важелі гендерної політики.*

Постановка проблеми. У процесі розроблення довгострокової Стратегії економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 роки «Шляхом європейської інтеграції» враховано Цілі розвитку тисячоліття, – вони органічно увійшли у набір стратегічних завдань розвитку України. Одна з таких цілей – забезпечення гендерної рівності, – ймовірно, не буде досягнена в Україні.

ООН розглядає гендерне питання як один з пріоритетів розвитку людства. Про це свідчить запровадження до «Індексу розвитку людства» двох гендерних індикаторів – гендерного індексу розвитку та ступеню гендерної довіри. У країнах Європейського Союзу останнім часом відбувся значний прогрес щодо усунення на законодавчому рівні гендерної нерівності. Та як показують результати соціально-економічного розвитку інших країн на початку ХХІ століття, ігнорування гендерних аспектів призводить до розбалансованості соціальних відносин в суспільстві, а гендерна нерівність виступає проявом соціально-економічної диференціації населення та наявності низки соціальних суперечностей у процесі реалізації цілей соціально-економічного розвитку. Отже, особливої уваги потребують проблеми законодавчого урегулювання гендерної рівності: заборона дискримінації за статевою ознакою; втілення особливих заходів, що сприяють фактичному досягненню рівності жінок і чоловіків; призначення компенсацій та санкцій за порушені права; запровадження відповідних інституційних механізмів захисту гендерної рівності.

У науковому плані великого значення набуває необхідність забезпечення системності міждисциплінарних досліджень даної проблеми. З економічного погляду, це стосується обґрунтування об'єктивних причин існування гендерної проблеми та пошуку засобів її розв'язання з урахуванням соціальних, демографічних, соціальних, політичних та інших чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення соціально-економічних аспектів гендерних проблем – це порівняно новий напрямок економіко-теоретичних досліджень. Вважається, що основи цих досліджень уперше закладено у працях зарубіжних науковців-соціологів – Дж. Анкера, Т. Верлена, К. Делфі, М. Кімела, Дж. Скотта, Х. Хартмана та інших вчених. Сучасним питанням методології дослідження гендерних проблем у соціально-економічній сфері значна увага приділена у працях українських учених: С. Аксьонової, М. Баксакової, В. Близнюка, О. Грішнєвої, Г. Герасименко, Т. Журженко, Е. Лібанової, О. Макарової, М. Малишевої, О. Новікової, В. Стешенко та інших вчених. У їхніх працях актуалізуються сучасні

проблеми гендерної нерівності на вітчизняному ринку праці, особливості формування доходів українських жінок і чоловіків, ставлення населення до явища дискримінації у сфері зайнятості, пропонується зміщення акцентів із забезпечення рівності юридичних прав жінок і чоловіків на забезпечення рівності умов і можливостей реалізації цих прав.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні обґрунтування причин існування гендерних проблем вимагає системних міждисциплінарних досліджень з метою взаємоув'язки заходів державної економічної та соціальної політики, спрямованих на забезпечення гендерної рівності.

Постановка завдання. Мета статті – визначення причин та показників гендерної нерівності в Україні на основі застосування системного міждисциплінарного підходу до аналізу місця та ролі жінки у сучасному суспільстві.

Викладення основного матеріалу дослідження. Поняття гендеру увійшло в ужиток із психології та соціології й означає соціально-рольовий статус людини – соціальні можливості кожної статі в освіті, професійної діяльності, доступ до влади, сімейні ролі та ін., особливості соціальної поведінки, стилю життя та способу мислення. Термін «гендер» ввела у соціологію американка Енн Оклі: у 1972 році вийшла її книга «Sex, Gender and Society» («Стать, соціальна стать і суспільство»).

Як соціологічне поняття «гендер» спочатку продемонструвало різницю між біологічною статтю людини (статтю як природженою даністю, незмінною) і статтю як набором соціально обумовлених особливостей статусу та поведінки жінок та чоловіків, які сформовані під впливом суспільства і можуть бути змінені. Поняття цих термінів надали етнографи, які, вивчаючи первісні культури острівних народів, відкрили у ХХ ст. племена, де ролі чоловіків і жінок були абсолютно не схожі на звичайні для тогочасної нашої культури: жінки там були сильними, добували їжу, приймали суспільно важливі рішення, а чоловіки – піклувалися про дітей і старих, оберігали домашнє вогнище. Інший фактор, який примусив учених засумніватися у непорушності статі, – це наявність (хоча і невеликого відсотка) людей, у яких стать і «самовідчуття» не збігаються.

Необхідно враховувати, що кожна особа відіграє багато соціальних ролей, і одними з таких соціальних ролей є гендерні – набір соціальних моделей поведінки для жінок і чоловіків. Як стверджують соціологи, вже від народження кожна людина одержує певний статус відповідно до статі, тобто суспільство залежно від того, хто народився, – дівчинка/жінка чи хлопчик/чоловік, чекає від неї/нього певної поведінки та пропонує певний

набір прав і обов'язків у суспільному та сімейному житті.

Всю працю соціологи умовно розділяють на продуктивну та репродуктивну. Остання традиційно вважається «природною» для жінки і, як наслідок, не помічається і не оплачується суспільством. У бідних суспільствах вона є переважно трудомістка, ручна робота, що займає багато часу. Майже завжди репродуктивна праця є обов'язком жінок, що приводить до подвійного навантаження (праця «на роботі» + праця вдома). Гендерний аналіз продуктивної/репродуктивної праці дає можливість помітити, що: а) неоплачувана праця невидима для економіки і не враховується в економічних розрахунках; б) згідно зі звітами людського розвитку, практично в усіх країнах світу жінки

працюють більше, ніж чоловіки (виконують 2/3 всієї роботи у світі); в) в індустріальних країнах загальний робочий час у чоловіків розподілено так: 2/3 на оплачувану працю та 1/3 – на неоплачувану, а для жінок – навпаки. Отже, чоловіки отримують більш вагому частину прибутків та визнання їхнього економічного внеску тоді, як праця жінок у більшості випадків репродуктивна, невизнана та залишається неоплачуваною. За даними ООН, жінки заробляють 1/10 частину всього доходу та володіють менш ніж 1/100 всієї світової власності. В Україні, зважаючи на сучасний стан розв'язання гендерних проблем, у Цілях розвитку тисячоліття завданням №3 встановлено забезпечення гендерної рівності, що передбачає виконання 2 завдань за 4 індикаторами (Таблиця 1).

Таблиця 1

Завдання та індикатори забезпечення гендерної рівності в Україні

ЗАВДАННЯ	ІНДИКАТОРИ
Завдання 3.А: Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади	3.1. Гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради України, чис.жін./чис.чол. 3.2. Гендерне співвідношення серед депутатів місцевих органів влади, чис.жін./чис.чол. (або навпаки) 3.3. Гендерне співвідношення серед вищих державних службовців (1–2 посадових категорій), чис.жін./чис.чол.
Завдання 3.В: Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків	3.4. Співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок до середнього рівня заробітної плати чоловіків, %

Джерело: складено за [10, с.92]

Реально в Україні динаміка цих показників (індикаторів) свідчить про неможливість їх наближення до бажаних – тих, виконання яких передбачено до 2015 року (Таблиця 2).

Неоднакові можливості реалізації жінок і чоловіків простежуються в різних сферах життя – в доступі до економічних ресурсів та управлінських повноважень, у становищі на ринку праці та сфері політичної участі. Специфіка вітчизняних

гендерних проблем зумовлюється тим, що, незважаючи на високі освітні здобутки та досить високі рівні економічної активності та зайнятості українських жінок, вони стикаються з бар'єрами при просуванні на керівні посади, несуттєво представлені серед високопосадовців та отримують нижчу заробітну плату порівняно з чоловіками.

Таблиця 2

Значення індикаторів забезпечення гендерної рівності в Україні

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015
Індикатор 3.1. Гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради України, чис.жін./чис.чол.													
8/92	8/92	5/95	5/95	5/95	5/95	9/91	8/92	8/92	8/92	8/92	8/92	9/91	30/70
Індикатор 3.2. Гендерне співвідношення серед депутатів місцевих органів влади, чис.жін./чис.чол. (або навпаки)													
42/58	42/58	42/58	42/58	42/58	42/58	35/65	35/65	37/63	37/63	37/63	44/56	...	50/50
Індикатор 3.3. Гендерне співвідношення серед вищих державних службовців (1-2 посадових категорій), чис.жін./чис.чол.													
15/85	16/84	17/83	17/83	17/83	22/78	21/79	22/78	22/78	23/77	25/75	27/73	28/72	30/70
Індикатор 3.4. Співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок до середнього рівня заробітної плати чоловіків, %													
70,9	69,7	69,3	68,6	68,6	70,9	72,8	72,9	75,2	77,2	77,8	74,9	77,6	86

Джерело: складено за [1; 10, с.92]

Так, в Україні рівень зайнятості серед жінок на 10 відсотків нижчий, аніж серед чоловіків, і ситуація має тенденцію до погіршення. Якщо в першому кварталі 2013 року чисельність зайнятих чоловіків зросла на 150 тисяч, то працюючих жінок

в Україні стало менше на 106 тисяч. Середньомісячна заробітна плата жінок та чоловіків за видами економічної діяльності за 9 місяців 2013 року складала усього: у жінок – 2827 грн., у чоловіків – 3675 грн.; у тому числі,

відповідно, у промисловості – 2913 грн. і 4176 грн., у сфері інформації та телекомунікацій – 4231 грн. і 4866 грн.; у фінансовій та страховій діяльності – 5346 грн. і 8080 грн. і т.д. [2]. У цьому зв'язку учені доводять існування тенденції «фемінізації» бідності в Україні, залежність гендерного розриву в рівні доходів населення від соціально-демографічних характеристик населення, типу населеного пункту та регіону [3].

Представництво жінок в органах державної влади в Україні зовсім незначне. Так, протягом першого скликання Верховної Ради України в законодавчому органі країни працювало понад 97,3% чоловіків та 2,7% жінок (13 осіб) відповідно, з наближенням до наших днів частка жінок поступово збільшувалася. У сьомому скликанні депутатські мандати отримали 43 жінки, що становить 9,7% від загального числа парламентарів (Рис.1).

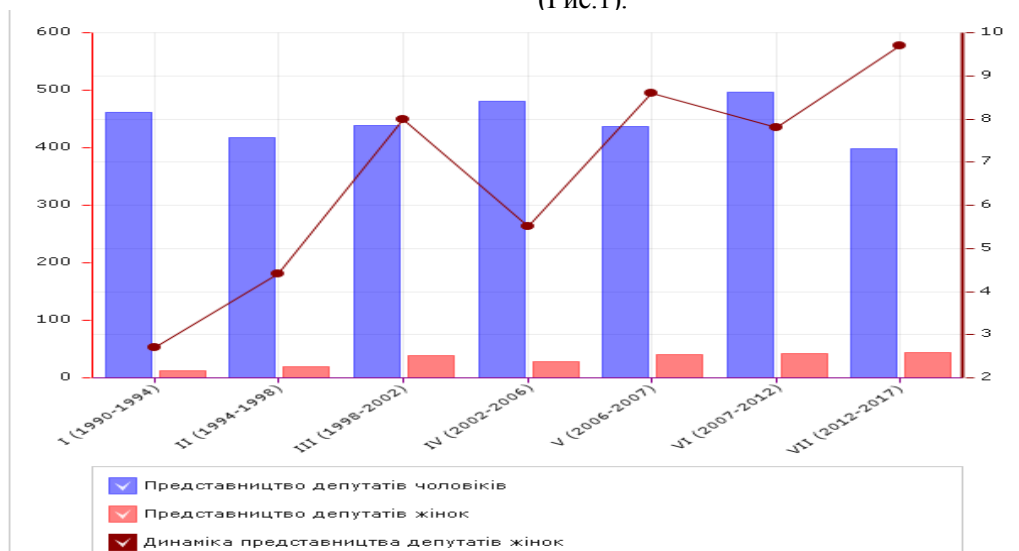
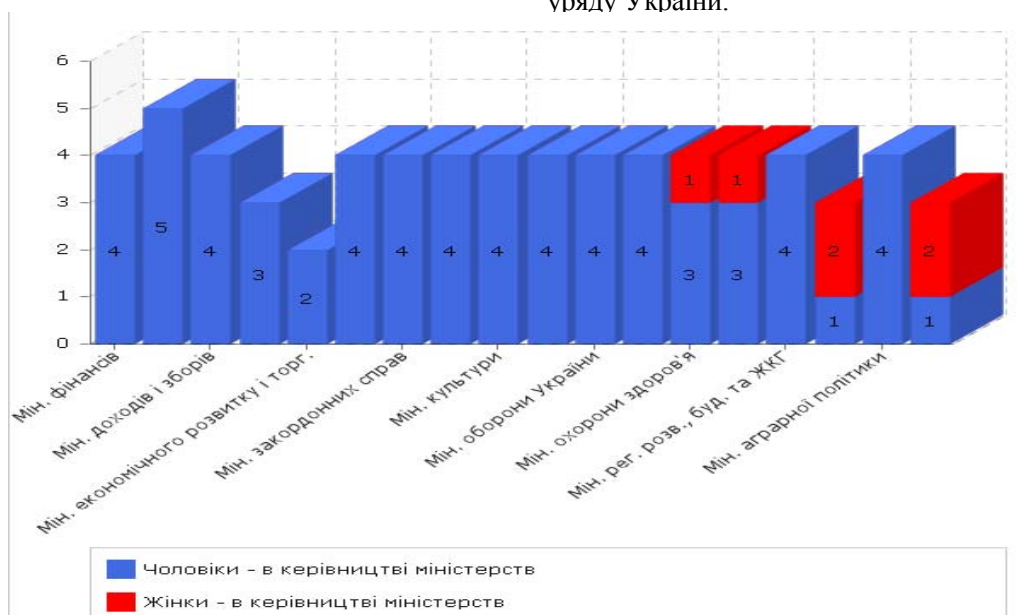

Рис. 1. Представництво за статтю у Верховній Раді України I-VII скликання (1990-2013)

За висновками фахівців, незначне представництво жінок в українському парламенті має кілька передумов, серед яких: небажання будувати політичну кар'єру за рахунок часу, який можна присвятити сім'ї; упереджене ставлення з боку керівників до провідної ролі жінки в колективі; відсутність необхідного набору особистих якостей, якими має володіти особа для реалізації в українській політиці.

Зростання частки жінок у парламенті в значній мірі забезпечене не ростом бажання жінок керувати країною та приймати рішення державного характеру, а потреби у представництві жінок серед перших осіб політичних сил для усвідомлення виборцями дотримання принципів «гендерної рівності» з боку партій. Останню тезу чітко відображає Рис.2. за часткою чоловіків і жінок серед вищого органу виконавчої влади – уряду України.

Джерело: [1]

Рис. 2. Гендерний склад міністрів Кабінету Міністрів України, станом на 01.11.2013

Як бачимо, з 18 міністерств керівні посади міністра та заступника міністра, жінки займають у 4, найбільша їхня частка в міністерстві соціальної політики та юстиції, які, власне, й очолюють жінки. З числа міністерств кількісне представництво жінок менше 9 % (6 з 70). Що стосується судової гілки влади, то представництво жінок у даних органах суттєво вище. Для проведення аналізу ми вирішили розглянути статевої склад суддів Верховного Суду України (ВСУ), який налічує чотири спеціалізовані судові палати та керівництво, що становить 51 особа [1]. У бізнесі, як і в політиці жінок мало, до того ж зберігається тенденція: чим вищий щабель бізнесу, тим менше в ньому жінок.

Міжнародна організація World Economic Forum опублікувала щорічний звіт за дослідженням представництва по впливу жінок на різні сфери життя суспільства у світі «The Global Gender Gap Report», в якому за допомогою розрахункових індексів визначається рівень залучення жінок до управління в економіці, політиці, безпеки для життя та здоров'я, рівня освіченості, і т.д. Лідерами за складеним рейтингом стали Скандинавські країни, серед яких 1 місце належить Ісландії (0.8731), а найгірший стан з рівністю у правах чоловіків і жінок у мусульманських країнах, останнє – 136 місце належить Ємену (0.5128). Україна в даному рейтингу займає 64 позицію між Танзанією і Киргизією, з абсолютним показником індексу 0.6935 [11].

Основними складовими, за якими було розраховано гендерний індекс виступали: рівень освіти та знань, безпека для життя та здоров'я, вплив на економіку та участь в політичному житті країни. Серед усіх країн світу рівень освіченості українських жінок визнаний як дуже високий, його індекс становить – 1.000 (це максимальне значення), приміром у Польщі він дорівнює 0.998. Також відносно хороший стан справ з участю українських жінок в економіці та бізнесі – 0.743 (Польща – 0.673), і це вище ніж середньостатистичний світовий – 0.601. Таку високу економічну активність жінок можна пояснити бажанням бути фінансово незалежними від чоловіків та якомога сильніше матеріально забезпечити власних дітей за умови скрутного фінансового становища у сім'ї. Також вищий, ніж середньостатистичний світовий індекс безпеки життя та здоров'я українських жінок – 0.973 проти 0.957, чого не можна сказати про показник індексу залучення до управлінських органів і впливу на політику – 0.059 проти 0.211 [11].

Незначне представництво жінок в українському парламенті пояснюється низкою передумов, серед яких: небажання будувати політичну кар'єру за рахунок часу, який можна присвятити сім'ї; упереджене ставлення з боку керівників до провідної ролі жінки в колективі; відсутність необхідного набору особистих якостей, якими має володіти особа для реалізації в українській політиці. Більш детальні соціологічні

дослідження свідчать про такі основні перепони на шляху жінок у владу: економічне збідніння в цілому і економічна залежність жінки від чоловіка; нерівноправний розподіл сімейних обов'язків; занижений соціальний статус жінки; недовіра до жінки як політика; система соціальних норм (гендерні стереотипи); негативний образ жінки-політика, створений ЗМІ; відсутність підтримки з боку чоловіків; відсутність в суспільстві твердої гендерної політики та збалансованої гендерної свідомості.

Разом з тим, в економіці і в суспільному житті України вже помітні деякі позитивні тенденції щодо розв'язання гендерних проблем. Про це свідчить зростання кількості підприємств, очолюваних жінками. Аналіз приватних підприємств за гендерною ознакою показує, що серед них більше жінок – 55 %, ніж чоловіків – 45 %. За даними галузевого розподілу, жінки-підприємці частіше працюють у торгівлі (67 %), секторі громадського харчування, до якого також належить готельно-ресторанний бізнес (68 %) та у сфері послуг (52 %). Виявлено, що серед приватних підприємців частка жінок є більшою в усіх діапазонах доходу, крім найнижчого, до 50 тис. грн., де чоловіків і жінок практично порівну. Жінки-підприємці в середньому отримують більші доходи, ніж чоловіки. Це пояснюється зайнятістю у секторах, де обсяги реалізації в середньому вищі, ніж в інших секторах, як наприклад торгівля [6].

Для входження у крупний бізнес жінкам не вистачає стартового капіталу, зв'язків у верхніх ешелонах влади – всього того, що є в чоловіків, які розпочинають свій бізнес. Дослідники виділяють дві основні групи жінок-підприємців. Перша – особи з високою кваліфікацією, знанням мов, зорієнтовані на роботу з міжнародним бізнесом, але не на перших, а на других ролях у фірмі: консультантами, економістами. Це дуже незначна, порівняно з чоловіками, група жінок. Серед причин – загальний дефіцит спеціалістів високого класу і традиційна монополія чоловіків у діловому світі. Друга категорія – жінки середньої кваліфікації, що ризикнули створити власне підприємство, як правило у сфері побутових послуг. Уже через рік-два, як доводять соціологічні дослідження, багато з них відходять від справ, не витримавши жорстких умов, непрозорості, кримінальності, корупції, що панують в економічній сфері [6].

Висновки. Гендерна проблема – це проблема міждисциплінарних досліджень, яка вимагає системного підходу в дослідженні з метою формування науково обґрунтованих підходів до її розв'язання. Економічні аспекти гендерної проблеми стосуються зайнятості; розподілу доходів; структури використання часу та розподілу домашньої праці; доступу до приватизованого особистого майна та майна підприємств; доступу до соціальних благ (охорони здоров'я, освіти, пенсійного забезпечення, соціального захисту). Більшість цих проблем безпосередньо пов'язані з соціальними процесами, що відбуваються в суспільстві; ґрунтуються на історично

сформованих стереотипах щодо ролі жінки і жіночої праці та господарському менталітеті; залежать від конкретної суспільно-історичної ситуації, характерної для даного суспільства; психологічних особливостей поведінки чоловіків та жінок в однакових ситуаціях, що складаються в ході ведення бізнесу тощо.

При визначенні форм і методів розв'язання гендерних проблем, для формування принципів гендерної політики на мікро- і макрорівнях

необхідно враховувати національну культурно-історичну специфіку, рівень розвитку технологій, умови розвитку бізнесу, політичну ситуацію, соціальні пріоритети економічної політики. Саме міждисциплінарні дослідження даної проблеми стають найбільш актуальними і здатні дати правильні відповіді на найскладніші питання, що виникають у сфері соціально-економічних відносин.

Список літератури

1. Аналіз гендерного індексу, роль жінок в Україні та світі (сучасний стан та динаміка процесів) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-gendernogo-indeksu-rol-zhinok-v-ukrayini-ta-sviti-suchasniy-stan-ta-dinamika-procesiv>
2. Середньомісячна заробітна плата жінок та чоловіків за видами економічної діяльності у 2013 році / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
3. Герасименко Г.В. Гендерні аспекти соціально-економічної політики в Україні / Ганна В'ячеславівна Герасименко : автореф. дис. к.е.н., спец. 08.09.01 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. К. – 2004. – 18 с.
4. Звіт «Аналітичне дослідження участі жінок у складі робочої сили України» / Е.М. Лібанова, О.В. Макарова, С.Ю. Аксьонова, Г.В. Герасименко. – К., 2012. – 183 с.
5. Звіт Всеукраїнського об'єднання організацій роботодавців «Конфедерація роботодавців України» з партисипативного гендерного аудиту, заснованого на принципі активної участі. – К, 2009. – 23 с.
6. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес. К., 2011/ Консультативна програма з покращення інвестиційного клімату в Європі та Центральній Азії. – 126 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/fad199804b74511b924bb36eac26e1c2/IC_report_2011_ukr.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fad199804b74511b924bb36eac26e1c2
7. Ковальова О.В. Вплив гендерних стереотипів на реалізацію гендерної політики в Україні / О.В. Ковальова // Адміністративне право і процес. – 2012. – №1(1).
8. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні / Ольга Пищуліна, Світлана Рябошапка, Катерина Левченко : Запоріжжя. Друкарський світ, 2011. – 140 с.
9. Рєнко В. О. Усвідомлення соціальних стереотипів як умова гармонійного розвитку особистості / В. О. Рєнко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://novyn.kpi.ua/2012-1/11-filos-Roenko.pdf>.
10. Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2013. Національна доповідь. проект станом на 22 липня 2013 року. – К., 2013. – 184 с.
11. The Global Gender Gap Report 2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2012>

Аннотація

Зоя Галушка, Ніна Дучинская

ГЕНДЕРНОЕ НЕРАВЕНСТВО В УКРАИНЕ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Раскрываются причины и показатели гендерного неравенства в Украине. Предложено методологию исследования гендерных проблем, основанную на системном подходе к анализу места и роли женщины в современном обществе.

Ключевые слова: *суцність і індикатори гендерного неравенства, гендерные стереотипы, методология исследования гендерных проблем.*

Summary

Zoya Halushka, Nina Duchinska

GENDER INEQUALITY IN UKRAINE: ECONOMIC ANALYSIS

Reasons and indicators of gender inequality in Ukraine are revealed. A methodology for the study of gender issues, based on a systems approach to the analysis of the place and role of women in contemporary society is proposed.

Keywords: *nature and indicators of gender inequality, gender stereotypes, research methodology, gender issues, economic levers gender.*